001-037 ΠΡΩΤΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ_Layout 1 20/03/2023 9:05 π.μ. Page 5

Σταύρος Σ. Φωτίου
Επιμέλεια

«ΛΑΖΑΡΕ, ΔΕΥΡΟ ΕΞΩ»

Η ανάσταση του Λαζάρου
στη θεολογία, τη λαογραφία,
τη λογοτεχνία, την τέχνη, τη μουσική

Ιερός Ναός Αγίου Λαζάρου Λάρνακας

Λάρνακα ✻ 2023

001-037 ΠΡΩΤΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ_Layout 1 20/03/2023 9:05 π.μ. Page 7

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΚΙΤΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ
Χαιρετισμός 11

ΚΥΡΙΑΚΟΣ Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ
Χαιρετισμός 13

ΣΤΑΥΡΟΣ Σ. ΦΩΤΙΟΥ
Πρόλογος 15
Ευχαριστίες 19

Α΄

Η ΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΛΑΖΑΡΟΥ
Από το Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο 22

ΡΩΜΑΝΟΣ ΜΕΛΩΔΟΣ
Εις την έγερσιν του Λαζάρου 27

001-037 ΠΡΩΤΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ_Layout 1 20/03/2023 9:05 π.μ. Page 8

Β΄

ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ
Το θαύμα της αναστάσεως του Λαζάρου στο Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον (11:38-44): αφηγηματική ερμηνευτική και θεολογική προσέγγιση 39

ΜΟΣΧΟΣ ΓΚΟΥΤΖΙΟΥΔΗΣ
Ο βίος του Αγίου Λαζάρου πριν την ανάστασή του και ο τάφος του στη Βηθανία..... 67

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ν. ΦΙΛΙΑΣ
Η ανάσταση του Λαζάρου στη λειτουργική παράδοση της Εκκλησίας 83

ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣ Σ. ΑΓΑΘΩΝΟΣ
Ο κατά τις πηγές βίος του Αγίου Λαζάρου του Τετραημέρου και οι προς αυτόν θεσπισθείσες εορτές 107

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΗΣ
Η ανάσταση του Λαζάρου στην πατερική γραμματεία 159

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Β. ΓΛΑΡΟΣ
Παιδαγωγικά και αξιολογικά στοιχεία από την παράλληλη ανάγνωση των αφιερωμένων «Εις Λάζαρον» έργων του Αγίου Ανδρέα Κρήτης 177

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΙΩΑΝΝΟΥ-ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
Θεολογική ερμηνεία της εικόνας της ανάστασης του Λαζάρου 207

ΒΑΣΙΛΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
Απεικονίσεις του Αγίου Λαζάρου σε ναούς της Κύπρου..... 225

ΚΩΣΤΗΣ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑΣ
Ο Άγιος Λάζαρος στην κυπριακή λαογραφία 257

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΕΤΡΟΥ
Ο Άγιος Λάζαρος στη χριστιανική τέχνη 275

ΑΝΝΑ-ΜΑΡΙΑ ΠΑΠΑΔΑΚΗ
“Lazare veni foras:” η ανάσταση του Λαζάρου στην ευρωπαϊκή ζωγραφική..... 289

001-037 ΠΡΩΤΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ_Layout 1 20/03/2023 9:05 π.μ. Page 9

ΑΝΤΩΝΗΣ Ι. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ
«Η ανάσταση του Λαζάρου»: ένα μπαρόκ ορατόριο του Γιόχαν Κρίστοφ Φρίντριχ Μπαχ 319

ΓΙΩΡΓΟΣ ΧΡ. ΚΥΘΡΑΙΩΤΗΣ
Η ανάσταση του Λαζάρου στο έργο του Φιόντορ Ντοστογιέφσκι *Έγκλημα και τιμωρία* 335

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΘΩΜΑ
«Είχα κι εγώ να δεύρο κάποιους έξω...»: η μορφή του Αγίου Λαζάρου και η ανάστασή του σε ποιήματα του Κυριάκου Χαραλαμπίδη, της Κικής Δημουλά και του Θεοδόση Νικολάου 357

ΣΤΑΥΡΟΣ Σ. ΦΩΤΙΟΥ
Προσδοκώντας στη λάρνακα: πληρότητα ζωής και νίκη επί του θανάτου 397

Γ΄

Βιβλιογραφία 425

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 39

Χρήστος Καρακόλης
Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

ΤΟ ΘΑΥΜΑ ΤΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΛΑΖΑΡΟΥ ΣΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟ (11:38-44): ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΗ, ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Α΄. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Η ανάσταση του Λαζάρου αποτελεί το τελευταίο και κορυφαίο εκ των επτά σημείων του Ιησού που παρατίθενται αναλυτικά στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο.[1] Από ερμηνευτικής και θεολογικής πλευράς έχουν λεχθεί και γραφτεί πάμπολλα περί της περικοπής αυτής, ήδη από την πρώιμη πατερική εποχή και μέχρι και σήμερα, τόσο στον ελληνόφωνο, όσο και στον διεθνή χώρο. Χωρίς να φιλοδοξούμε να προβούμε σε κάποια τομή στην ερμηνεία της περικοπής, θα αποπειραθούμε στην παρούσα σύντομη μελέτη να ερμηνεύσουμε ειδικά τους στίχους που αναφέρονται στο θαύμα καθεαυτό (11:38-44)[2] εξαιρώντας την εκτενή εισαγωγή σε αυτό (11:1-37), τον επίλογό του (11:45-46), καθώς επίσης και την ευρύτερη συνάφειά του (10:40-11:54). Αντίθετα, θα αναφερθούμε διεξοδικά στις ενδοκειμενικές (intratextual), αφηγηματικές και θεολογικές συνδέσεις των επί μέρους στοιχείων της υπό εξέταση διήγησης τόσο με την άμεση συνάφειά της, όσο και με το κείμενο του κατά Ιωάννην Ευαγγελίου συνολικά, ενώ θα λάβουμε επίσης υπόψη μας και το παλαιοδιαθηκικό της υπόβαθρο. Σημειωτέον ότι θα εκλάβουμε το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο ως ένα ενιαίο έργο με φιλολογική, αφηγηματική, θεολογική και αισθητική συνέχεια και ενότητα (συγχρονική προσέγγιση), και συνεπώς δεν θα ασχοληθούμε με θεωρίες διαίρεσής του σε πηγές και σε αναθεωρητικά-συντακτικά στρώματα (διαχρονική προσέγγιση),[3] θεωρίες οι οποίες παραμένουν μέχρι και σήμερα αναπόδεικτες και στασιαζόμενες.[4] Με την ανωτέρω προσέγγιση ευελπιστούμε να φωτίσουμε ορισμένες διαστάσεις της περικοπής που συχνά περνούν απαρατήρητες, αλλά και να υπογραμμίσουμε τη σημασία της για το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο και τη θεολογία του συνολικά. Μετά τις εισαγωγικές αυτές διευκρινίσεις προβαίνουμε στην κατά στίχο ερμηνεία της περικοπής 11:38-44. Τη μελέτη θα κλείσουμε με τη διατύ-

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 40

πωση συμπερασμάτων σχετικά με την αφηγηματική και θεολογική σημασία της περικοπής εντός του κειμένου του κατά Ιωάννην Ευαγγελίου.

Β΄. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΚΟΠΗΣ

11:38: «Ἰησοῦς οὖν πάλιν ἐμβριμώμενος ἐν ἑαυτῷ ἔρχεται εἰς τὸ μνημεῖον· ἦν δὲ σπήλαιον καὶ λίθος ἐπέκειτο ἐπ᾽ αὐτῷ».

Η έκφραση «ἐμβριμώμενος ἐν ἑαυτῷ» έχει ακριβώς την ίδια σημασία με την πρόταση «ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι» του στ. 11:33.[5] Δεν υπάρχει ωστόσο στο 11:38 πλέον το στοιχείο της ταραχής και του εσωτερικού συγκλονισμού του Ιησού, όπως συμβαίνει στο 11:33 («καὶ ἐτάραξεν ἑαυτόν») βλέποντας την αδελφή του Λαζάρου Μαριάμ, καθώς επίσης και τους συγκεντρωμένους γύρω της Ιουδαίους, να κλαίνε. Ο ιερός Χρυσόστομος ερμηνεύει την οργή του Ιησού ως φυσιολογική και αναμενόμενη αντίδραση στις τραγικές συνέπειες της πτώσεως και ειδικά στη λόγω αυτής υπαγωγή των ανθρώπων στην εξουσία του θανάτου.[6] Άλλωστε, όπως είναι σαφές ήδη από τον Πρόλογο του ευαγγελίου, όλοι οι άνθρωποι οφείλουν την ύπαρξη και τη ζωή τους στον ίδιο τον Ιησού ως τον προαιώνιο Υιό και Λόγο του Θεού (βλ. 1:9). Κατά την ιωάννεια θεολογία ο Ιησούς διά της αποστολής του στον κόσμο και κυρίως διά της σταυρώσεως και της αναστάσεώς του αποσκοπεί στο να καταλύσει οριστικά και αμετάκλητα τη δύναμη και την εξουσία του «ἀνθρωποκτόνου» διαβόλου (8:44), προσφέροντας στους ανθρώπους την αιώνια ζωή (3:16,36· 6:27,33,35,40,47,51,54· 11:25-26). Έχοντας δε καταστεί και ο ίδιος διά της σαρκώσεώς του πλήρης άνθρωπος «χωρὶς

Μήτηρ Θεού (εικόνα από τη σειρά εικόνων της Μεγάλης Δέησης).

ἁμαρτίας» (βλ. 8:46) δεν στερείται συναισθημάτων.[7] Εν προκειμένω η απαθής οργή και ταραχή του αναμάρτητου Ιησού για την καταστροφή που επέφεραν επί των δημιουργημάτων του ο διάβολος, η αμαρτία και ο θάνατος δικαιολογούνται πλήρως και αποτελούν, αφηγηματικά και θεολογικά, κίνητρο για την επιτέλεση της αναστάσεως του Λαζάρου, η οποία και

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 41

θα αποτελέσει πρόληψη της οριστικής και αμετάκλητης νίκης του Ιησού επί των δυνάμεων της φθοράς διά της σταυρώσεως

Ιησούς Χριστός (εικόνα από τη σειρά εικόνων της Μεγάλης Δέησης).

και της αναστάσεώς του.[8]

Εκτός από την εσωτερική οργή και τον συγκλονισμό του Ιησού ο ευαγγελιστής καταγράφει στον προηγηθέντα στ. 11:35 και τη θλίψη του Ιησού για τον θάνατο του φίλου του Λαζάρου μέσω της πληροφορίας ότι καθ' οδόν προς τον τάφο του ο Ιησούς δάκρυσε, αλλά και του σχολίου των παριστάμενων Ιουδαίων «ἴδε πῶς ἐφίλει αὐτόν». Από τη χρήση του ρήματος «ἐδάκρυσεν» σε αντιδιαστολή προς τις μετοχές «κλαίουσαν» και «κλαίοντας» του προηγούμενου στίχου φαίνεται ότι ο Ιησούς θλίβεται, αλλά δεν παραδίδεται ολοκληρωτικά στο πένθος όπως η Μαριάμ και οι Ιουδαίοι, καθώς γνωρίζει ότι σε λίγο θα αναστήσει τον Λάζαρο.

Η λέξη «μνημεῖον» έχει ιδιαίτερη βαρύτητα στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο. Ήδη στο 5:28-29 ο Ιησούς διακηρύττει ότι «ἔρχεται ὥρα ἐν ᾗ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσουσιν τῆς φωνῆς αὐτοῦ καὶ ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως». Πλησιάζοντας στον τάφο του Λαζάρου ο Ιησούς, ο οποίος μάλιστα λίγο πριν από το θαύμα διακήρυξε στη Μάρθα ότι ο ίδιος είναι «ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωή» (11:25), έρχεται να πραγματοποιήσει με την ανάσταση του Λαζάρου προληπτικά και παραδειγματικά αυτό το οποίο θα επιτελέσει κατά την αναμενόμενη εσχατολογική ανάσταση των νεκρών για ολόκληρη την ανθρωπότητα. Ενώπιον του Ιησού το «μνημεῖον» χάνει τη σημασία του ως η τελευταία κατοικία του ανθρώπου, καθότι ο Ιησούς έχει τη δύναμη και την εξουσία να βγάλει τους ανθρώπους από τα μνήματα και να τους χαρίσει την ανάσταση και τη ζωή. Παράλληλα, η λέξη «μνημεῖον» παραπέμπει εδώ και στον καινό και αχρησιμοποίητο τάφο κοντά στον τόπο της σταυρώσεως του Ιησού (19:41), στον οποίο οι βουλευτές Ιωσήφ και Νικόδημος τοποθετούν το σώμα του Ιησού (19:42).[9] Βέβαια, στο σημείο εκείνο της διηγήσεως ο ανα-

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 42

Ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος (εικόνα από τη σειρά εικόνων της Μεγάλης Δέησης).

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 43

γνώστης του ευαγγελίου γνωρίζει ότι αυτός ο οποίος θα αναστήσει όλους τους νεκρούς και ο οποίος έχει ήδη αναστήσει τον Λάζαρο δεν είναι δυνατόν να νικηθεί από τον θάνατο και να φυλακιστεί ο ίδιος εντός ενός τάφου. Πράγματι πολύ σύντομα η Μαρία η Μαγδαληνή διαπιστώνει ότι το μνήμα του Ιησού είναι άδειο (20:1). Στην ίδια διαπίστωση προβαίνουν αμέσως μετά ο Πέτρος και ο αγαπημένος μαθητής (20:2-8). Τέλος, η Μαρία η Μαγδαληνή είναι η πρώτη που συναντά τον αναστάντα Ιησού ακριβώς έξω από τον τάφο του (20:11-17). Επομένως η λέξη «μνημεῖον» αποτελεί συνδετικό κρίκο μεταξύ της ανάστασης του Λαζάρου, της ανάστασης του Ιησού και της εσχατολογικής ανάστασης των νεκρών. Και στα τρία αυτά γεγονότα ο Ιησούς ως η αυτοζωή κατανικά τον θάνατο εκπληρώνοντας το θέλημα του ουράνιου Πατέρα του για τη σωτηρία όλων των ανθρώπων.

Η λέξη «σπήλαιον» αποτελεί άπαξ λεγόμενον στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο. Πιθανώς υπονοείται εδώ η διαφορετικότητα του τάφου του Ιησού από αυτόν του Λαζάρου, καθότι στο κατά Μάρκον Ευαγγέλιο, το οποίο ο τέταρτος ευαγγελιστής φαίνεται να έχει υπόψη του,[10] διασώζεται η πληροφορία ότι το «μνημεῖον» στο οποίο ετέθη το σώμα του Ιησού ήταν «λελατομημένον ἐκ πέτρας» (*Μάρκ.* 15:46). Η υπονοούμενη αυτή διαφοροποίηση μεταξύ των δύο τάφων υπογραμμίζει ακόμη περισσότερο ότι το «μνημεῖον» του Ιησού είναι καινό και δεν έχει χρησιμοποιηθεί ποτέ (19:41), όπως ακριβώς αρμόζει στον Μεσσία, ο οποίος οφείλει να κηδεύεται και να θάβεται με βασιλικές τιμές,[11] ενώ αντίθετα ένα σπήλαιο που χρησιμοποιείται ως μνημείο δεν μπορεί παρά να έχει χρησιμοποιηθεί και πολλές άλλες φορές για τον ίδιο σκοπό στο παρελθόν. Μέσω λοιπόν της πληροφορίας για το σπήλαιο που αποτελεί τον τάφο («μνημεῖον») του Λαζάρου ο ευαγγελιστής τονίζει τη διαφορετικότητα του Μεσσία και Υιού του Θεού Ιησού σε σχέση με τον Λάζαρο, ο οποίος είναι ένας απλός άνθρωπος, όπως προκύπτει ακόμη και από το είδος του τάφου του.

Στην περικοπή μας τρεις φορές αναφέρεται ο ευαγγελιστής στον «λίθον» ο οποίος «ἐπέκειτο» επί της εισόδου του σπηλαίου. Προσεγγίζοντας ο Ιησούς τον τάφο προστάζει τους παρισταμένους να άρουν τον λίθο και εκείνοι υπακούνε (11:41), παρά τις επιφυλάξεις της Μάρθας (11:39). Η λεπτομέρεια αυτή υπογραμμίζει ότι ο νεκρός Λάζαρος δεν έχει τη δύναμη να άρει μόνος του τον λίθο από τη θύρα του τάφου εξερχόμενος από αυτόν μετά την ανάστασή του. Αντίθετα, στην περίπτωση της αναστάσεως του ίδιου του Ιησού ο αντίστοιχος λίθος της εισόδου του τάφου του δεν μετακινείται από ανθρώπινα χέρια (20:1).[12] Συνεπώς, κανένας λίθος, όσο μεγάλος και αν είναι, δεν μπορεί να σταματήσει την έξοδο του αναστάντος Ιησού από τον τάφο (20:14), την επιστροφή του προς τον ουράνιο Πατέρα του (20:17), αλλά και την εκ νέου συνάντησή του με τους μαθητές του (20:19), προκειμένου να τους χορηγήσει το Άγιο Πνεύμα (20:22).

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 44

11:39: «Λέγει ὁ Ἰησοῦς· ἄρατε τὸν λίθον. Λέγει αὐτῷ ἡ ἀδελφὴ τοῦ τετελευτηκότος Μάρθα· Κύριε, ἤδη ὄζει, τεταρταῖος γάρ ἐστιν».

Ήδη σχολιάσαμε ανωτέρω ότι η προσταγή του Ιησού προς τους παρευρισκομένους «ἄρατε τὸν λίθον» έρχεται σε πλήρη αντίθεση προς τη διήγηση της δικής του αναστάσεως, στην οποία η Μαρία η Μαγδαληνή βλέπει τον λίθον ήδη «ἠρμένον ἐκ τοῦ μνημείου» (20:1). Το ρήμα «αἴρειν» χρησιμοποιείται και από τους αρχιερείς στην προσπάθειά τους να πιέσουν τον Πιλάτο να καταδικάσει σε θάνατο τον Ιησού («ἆρον ἆρον, σταύρωσον αὐτόν», 19:15),[13] καθώς επίσης της άρσης του σώματος του Ιησού από τον σταυρό και της μεταφοράς του στον τάφο (19:31,38). Η χρήση του ίδιου ρήματος σε όλες αυτές τις συνάφειες δεν φαίνεται να είναι τυχαία, αλλά αντίθετα αποσκοπεί στο να δημιουργήσει μια έντονη αφηγηματική αντίθεση. Αφενός ο παντοδύναμος Ιησούς έχοντας παραδοθεί εκουσίως στο πάθος αφήνεται να αρθεί από τους ανθρώπους προκειμένου να σταυρωθεί και εν συνεχεία, μετά τον θάνατό του στον σταυρό, να ταφεί, εκπληρώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο το θέλημα του Πατέρα του (4:34). Αφετέρου, ο ίδιος ανίσταται και αίρει με τρόπο που ο ευαγγελιστής δεν διευκρινίζει τον λίθο από την είσοδο του τάφου του (20:1). Κατ' αυτόν τον τρόπο επιβεβαιώνεται το εκούσιο του πάθους του, ενώ συγχρόνως καταδεικνύεται, όπως ήδη έχουμε σημειώσει, η ασύγκριτη υπεροχή του σε σχέση με όλους τους ανθρώπους, τους οποίους εκπροσωπεί στην υπό εξέταση διήγηση ο Λάζαρος,[14] ο οποίος δεν μπορεί από μόνος του να αναστηθεί και να εξέλθει από τον τάφο του, εάν κάποιοι άλλοι πρώτα δεν άρουν τον λίθο με τον οποίο έχει σφραγιστεί η είσοδός του.

Ο Άγιος Ματθαίος (εικόνα από τη σειρά εικόνων της Μεγάλης Δέησης).

Ο ευαγγελιστής επισημαίνει στο σημείο αυτό ότι η Μάρθα είναι «ἡ ἀδελφὴ τοῦ τελευτηκότος» υπενθυμίζοντας έμμεσα στον αναγνώστη ότι ο Λάζαρος, τον οποίο ο Ιησούς πρόκειται να αναστήσει, είναι οριστικά και αμετάκλητα νεκρός. Το γεγονός αυτό υπογραμμίζεται και από

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 45

την ένσταση της Μάρθας «Κύριε, ἤδη ὄζει, τεταρταῖος γάρ ἐστιν».

Σημειωτέον ότι η ένσταση αυτή αποτελεί πισωγύρισμα σε σχέση με την προηγηθείσα εντυπωσιακή χριστολογική ομολογία της, σύμφωνα με την οποία ο Ιησούς είναι ὁ «Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενος» (11:27). Στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο όσοι πιστεύουν πραγματικά και ολοκληρωτικά στον Ιησού ποτέ δεν αμφισβητούν τους λόγους ή τις ενέργειές του, αλλά αποδέχονται ως αληθή όλα όσα λέει, έστω και αν δεν τα κατανοούν (βλ. 6:68-69· 11:16). Επομένως, οποιεσδήποτε αμφιβολίες, διαφωνίες ή ενστάσεις έναντι των λόγων του Ιησού, ή και αρνητικές κρίσεις για το πρόσωπο και τις ενέργειές του είναι ασύμβατες προς την αληθινή πίστη. Η ένσταση της Μάρθας φανερώνει λοιπόν εδώ ολιγοπιστία, καθώς προβάλλει αντιρρήσεις στο άνοιγμα του τάφου, αντιτιθέμενη έτσι κατ᾽ ουσίαν στη βούληση του Ιησού.[15] Το ότι δεν εμπιστεύεται πλήρως τον Ιησού φαίνεται και από την επισήμανσή της ότι το πτώμα του νεκρού Λαζάρου έχει αρχίσει να αποσυντίθεται και να μυρίζει, επειδή βρίσκεται ήδη τέσσερις μέρες στον τάφο, κάτι ωστόσο το οποίο, όπως ο ευαγγελιστής έχει ήδη επισημάνει, ο Ιησούς γνωρίζει, αφού ως παντογνώστης γνωρίζει εξ αποστάσεως ακόμη και την ακριβή ώρα του θανάτου του Λαζάρου (11:11,14). Από την άλλη πλευρά βέβαια το ότι η Μάρθα προσφωνεί τον Ιησού ως «Κύριο» μαρτυρεί τον αδιάπτωτο σεβασμό της προς το πρόσωπό του (βλ. 11:3,21,27). Αντιστοίχως σε προηγούμενη συνάφεια η Σαμαρείτισσα εκφράζει προς τον Ιησού λογικές αντιρρήσεις (4:11-12), όταν εκείνος τη βεβαιώνει ότι μπορεί να της παράσχει «ὕδωρ ζῶν» (4:10), ενώ πριν από την ανάσταση του Λαζάρου οι μαθητές εκφράζουν δύο φορές αντιρρήσεις (11:8,12), όταν ο Ιησούς τους αναγγέλλει ότι θα πορευτεί στην Ιουδαία (11:7,11), όπου κατά την προηγηθείσα εμπειρία τους κινδυνεύει να λιθοβοληθεί (βλ. 8:59). Και στις περιπτώσεις αυτές, όπως εν προκειμένω και στην περίπτωση της Μάρθας, εκφράζεται η ολιγοπιστία των συνομιλητών του Ιησού, συγχρόνως όμως μέσω

Ο Άγιος Μάρκος (εικόνα από τη σειρά εικόνων της Μεγάλης Δέησης).

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 46

της έκφρασης σεβασμού προς το πρόσωπό του με την προσφώνηση «Κύριε» ή «ῥαββί» (4:11,15,19,31· 6:68· 9:2· 11:8,

Ο Άγιος Λουκάς (εικόνα από τη σειρά εικόνων της Μεγάλης Δέησης).

12,21,27,28· 13:6,9,13,25,36,37· 14:5,8,22· 20:16,18,28· 21:15-17,20-21) φανερώνεται η προοπτική τους να φτάσουν τελικά στην αληθινή πίστη. Πράγματι, τόσο η Σαμαρείτισσα, όσο και οι μαθητές, φτάνουν όντως στην πλήρη εμπιστοσύνη και πίστη προς το πρόσωπο του Ιησού, καθώς, παρά τις αρχικές επιφυλάξεις, αντιρρήσεις ή και ενστάσεις τους, δέχονται τον λόγο του και ευθυγραμμίζονται προς αυτόν. Τα παραδείγματα αυτά μας οδηγούν στο να συναγάγουμε το ίδιο συμπέρασμα και για τη Μάρθα, στης οποίας την εξέλιξη ο ευαγγελιστής δεν αναφέρεται μεν ρητά, περιγράφοντας όμως τη χρίση των ποδιών του Ιησού από την αδερφή της Μαριάμ (12:3), η οποία φανερώνει με την ενέργειά της αυτήν βαθιά πίστη και αφοσίωση στο πρόσωπό του, υπονοεί αντίστοιχη εξέλιξη και για την πίστη της αδερφής της Μάρθας, η οποία παρίσταται στη σκηνή μαζί με τον αναστηθέντα Λάζαρο και διακονεί τους συνδαιτυμόνες (12:2).[16] Άλλωστε όχι τυχαία ο ευαγγελιστής πληροφορεί τον αναγνώστη από την αρχή της διήγησης της ανάστασης του Λαζάρου ότι ο Ιησούς «ἠγάπα τὴν Μάρθαν καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς καὶ τὸν Λάζαρον» (11:5), ενώ λίγο αργότερα παρουσιάζει τις δύο αδερφές να υποδέχονται τον Ιησού με το ίδιο ακριβώς πνεύμα και με την ίδια φράση («Κύριε, εἰ ἦς ὧδε οὐκ ἂν ἀπέθανεν ὁ ἀδελφός μου», 11:21 και «οὐκ ἄν μου ἀπέθανεν ὁ ἀδελφός», 11:32).

Η φράση «ἤδη ὄζει», καθώς επίσης και η επεξήγηση «τεταρταῖος γάρ ἐστιν», υπογραμμίζουν εκ νέου την οριστικότητα του θανάτου του Λαζάρου. Κατά την αρχαία ιουδαϊκή πίστη, η ψυχή του νεκρού απομακρυνόταν οριστικά από το σώμα του μετά την τρίτη ημέρα από τον θάνατό του.[17] Δεδομένου, λοιπόν, ότι ήδη έχουν παρέλθει τέσσερις ημέρες από τον θάνατο του Λαζάρου, δεν μπορεί σύμφωνα με τα ανθρώπινα δεδομένα να υπάρχει καμία αμφιβολία ότι ο Λάζαρος είναι οριστικά και αμετάκλητα νεκρός, καθώς επίσης και ότι, συνακόλουθα, έχει ήδη αρχίσει η διαδικασία της σήψης του πτώματός

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 47

του.[18] Συνεπώς, αυτό το οποίο θα συμβεί, δηλαδή η ανάσταση του νεκρού Λαζάρου από τον Ιησού, υπερβαίνει πλήρως την

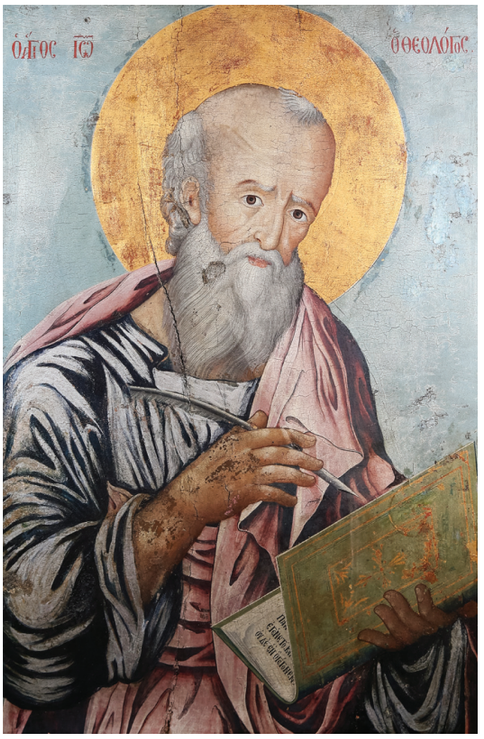

Ο Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος (εικόνα από τη σειρά εικόνων της Μεγάλης Δέησης).

περίπτωση της νεκροφάνειας και άρα κάθε ανθρώπινη εμπειρία και λογική.

11:40: «Λέγει αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· οὐκ εἶπόν σοι ὅτι ἐὰν πιστεύσῃς ὄψῃ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ»;

Στην απάντησή του έναντι των αντιρρήσεων της Μάρθας ο Ιησούς της υπενθυμίζει («οὐκ εἶπόν σοι») ένα λόγο του («ἐὰν πιστεύσῃς ὄψῃ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ»), τον οποίο ωστόσο δεν συναντούμε στον προηγηθέντα διάλογό τους (11:20-27). Σύμφωνα με τον λόγο αυτόν, εφόσον η Μάρθα πιστέψει στον Ιησού, θα δει τη δόξα του Θεού. Στην εισαγωγή της διήγησης της ανάστασης του Λαζάρου, ακούγοντας ο Ιησούς ότι ο Λάζαρος είναι βαριά ασθενής, αποκαλύπτει ότι η ασθένειά του «οὐκ ἔστιν πρὸς θάνατον, ἀλλ᾽ ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἵνα δοξασθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ δι᾽ αὐτῆς» (11:4).[19] Ο προσεκτικός αναγνώστης της διήγησης είναι επομένως σε θέση να αντιληφθεί τι ακριβώς σημαίνει ο λόγος του Ιησού στον στ. 11:40: Η ανάσταση του Λαζάρου από τον Ιησού θα αποκαλύψει τη δόξα του Θεού, η δε αποκάλυψη της δόξας του Θεού ισοδυναμεί με τον δοξασμό του Υιού του.[20] Στην Παλαιά Διαθήκη «δόξα του Θεού» («καβόδ») σημαίνει το μεγαλείο του, το οποίο φανερώνεται στους ανθρώπους κατεξοχήν μέσω εντυπωσιακών φυσικών φαινομένων ή στους εκλεκτούς του μέσω οραμάτων και ουράνιων αποκαλύψεων.[21] Ωστόσο στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο το μεγαλείο και η δύναμη του Θεού αποκαλύπτονται διά των σημείων και των έργων του σαρκωθέντος Υιού και Λόγου του (5:36· 9:3· 10:25,38· 13· 14:10-11· 17:4). Συνεπώς στο 11:4 ο Ιησούς προαναγγέλλει εμμέσως την εκ μέρους του διενέργεια της ανάστασης του Λαζάρου και τη μέσω αυτής αποκάλυψη της δόξας του Θεού, αλλά και του δικού του δοξασμού. Ήδη στον Πρόλογο του ευαγγελίου ο ευαγγελιστής βεβαιώνει ότι μετά την ενανθρώπηση του Λόγου («καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν») οι πιστοί είδαν τη δόξα του («καὶ

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 48

Ο Άγιος Ανδρέας (εικόνα από τη σειρά εικόνων της Μεγάλης Δέησης).

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 49

ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ»), η οποία ταυτίζεται με τη δόξα που λαμβάνει ένας μονογενής υιός από τον πατέρα του («δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός», 1:14). Στη συγκεκριμένη εικόνα, η οποία προέρχεται από τις περί βασιλείας αντιλήψεις και παραστάσεις της αρχαίας εποχής, ο βασιλιάς μεταβιβάζει στον μοναδικό γιο και κληρονόμο του ολόκληρη τη βασιλική του δόξα, δύναμη, εξουσία και αυθεντία, ώστε ο γιος του να μπορεί να την εκπροσωπήσει με απόλυτο κύρος και αυθεντία. Από την άλλη πλευρά, ο γιος του βασιλιά αναγνωρίζει πως ό,τι έχει προέρχεται από τον πατέρα του και του αποδίδει καθηκόντως τη δόξα, τον σεβασμό και την αναγνώριση που ο ίδιος λαμβάνει εκπροσωπώντας τον.[22] Επομένως, η φράση του Ιησού προς τη Μάρθα «ὄψῃ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ» σημαίνει, σύμφωνα με τις παραπάνω επισημάνσεις, ότι η Μάρθα θα δει τη φανέρωση της δόξας του Θεού μέσω του σημείου της ανάστασης του αδερφού της, το οποίο θα διενεργήσει ο Ιησούς ως ο μονογενής Υιός του Θεού σε πλήρη ενότητα με τον Πατέρα του (βλ. 11:41· πρβλ. 2:11· 9:39-41· 12:40).[23]

Σημειωτέον, ωστόσο, ότι στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο η θέαση των σημείων του Ιησού δεν οδηγεί απαραίτητα στην πίστη (βλ. 12:37: «Τοσαῦτα δὲ αὐτοῦ σημεῖα πεποιηκότος οὐκ ἐπίστευον εἰς αὐτόν»).[24] Αντιστοίχως η ανάσταση του Λαζάρου οδηγεί μεν πολλούς Ιουδαίους στην πίστη προς τον Ιησού (11:45), οδηγεί όμως παράλληλα τα μέλη του Μεγάλου Συνεδρίου, στο να αποφασίσουν τη δρομολόγηση της θανάτωσής του (11:53). Επομένως, παρά το ότι όλοι βλέπουν τα σημεία του Ιησού, δεν διακρίνουν όλοι τη φανέρωση μέσω αυτών της δόξας του Θεού. Κάποιοι τα αντιλαμβάνονται ως παραβάσεις της αργίας του Σαββάτου (5:16· 9:16,24), άλλοι απλώς ως θαυματουργίες κάποιου θεόσταλτου διδασκάλου ή προφήτη (6:14), ενώ άλλοι τα θεωρούν ως δυνητικό κίνδυνο για το σύνολο του ιουδαϊκού έθνους (11:48,50). Ο λόγος του Ιησού προς τη Μάρθα αποτελεί, λοιπόν, έμμεση προτροπή να πιστέψει πλήρως και ολοκληρωτικά σε αυτόν, προκειμένου να μπορέσει όχι απλώς να δει με τα σωματικά της μάτια την ανάσταση του αδερφού της Λαζάρου, αλλά και να κατανοήσει το πραγματικό της νόημα, δηλαδή ότι αυτή αποτελεί σημείο φανέρωσης της δόξας του Θεού μέσω της αποκάλυψης του θεϊκού μεγαλείου και της δυνάμεως του Υιού του. Κατ᾽ αυτόν τον τρόπο θα επαληθευτεί το περιεχόμενο της ομολογίας της Μάρθας ότι ο Ιησούς είναι «ὁ Χριστός ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ εἰς τὸν κόσμον ἐρχόμενος» (11:27), αφού μόνο ο ίδιος ο Θεός και, κατά προέκταση, ο Υιός του μπορούν να πραγματοποιήσουν ένα τέτοιου μεγέθους θαύμα. Παράλληλα θα επαληθευτούν και οι προηγηθέντες λόγοι του Ιησού προς τη Μάρθα, κατά τους οποίους ο ίδιος είναι «ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωή» και επομένως όποιος πιστεύει σε αυτόν θα αναστηθεί («ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ κἂν ἀποθάνῃ ζήσεται»), ενώ όποιος ζει και πιστεύει σε αυτόν δεν θα πεθάνει ποτέ («πᾶς ὁ ζῶν καὶ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ μὴ ἀποθάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα»).

Ο συνδετικός κρίκος μεταξύ των δύο

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 50

Ο Άγιος Πέτρος (εικόνα από τη σειρά εικόνων της Μεγάλης Δέησης).

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 51

διαλόγων του Ιησού με τη Μάρθα είναι το ρήμα «πιστεύειν». Στον πρώτο τους διάλογο ο Ιησούς ρωτά τη Μάρθα εάν πιστεύει στους ανωτέρω λόγους του και εκείνη απαντά με τη φράση «ναὶ Κύριε» και με την ακολουθούσα ομολογία πίστεως του 11:27. Στον δεύτερο διάλογό του με τη Μάρθα ο Ιησούς θέτει μέσω της υποθετικής πρότασης «ἐὰν πιστεύσῃς» την προϋπόθεση για την εκ μέρους της κατανόηση του βαθύτερου νοήματος της αναστάσεως του αδερφού της. Συνεπώς η Μάρθα δεν έχει ακόμη πιστέψει πλήρως στον Ιησού και δεν έχει ακόμη «δει» τη δόξα του ως δόξα του Υιού του Θεού, η οποία ταυτίζεται πλήρως με τη δόξα του ίδιου του Θεού (11:4). Από τα όσα αναφέρει η Μάρθα στον αρχικό της διάλογο με τον Ιησού φαίνεται ότι αντιλαμβάνεται τον Ιησού ως έναν άνθρωπο του Θεού, ο οποίος μπορεί να λάβει από τον Θεό ό,τι ζητήσει, επομένως ακόμη και την ανάσταση του αδερφού της (11:21-22), και τελικά ως τον ίδιο τον αναμενόμενο Μεσσία (11:27),[25] τον οποίο βέβαια, όπως και όλοι οι Ιουδαίοι της εποχής, ερμηνεύει ενδοκοσμικά ως τον εκλεκτό του Θεού και όχι ως τον ενανθρωπήσαντα Υιό και Λόγο του. Η ομολογία της Μάρθας στο 11:27 βρίσκεται στη σωστή κατεύθυνση και αποτελεί ακριβή διατύπωση της ορθής πίστης στο πρόσωπο του Ιησού, ακόμη και η ίδια η Μάρθα όμως δεν κατανοεί την πραγματική σημασία και το πλήρες θεολογικό βάθος αυτής της ομολογίας της.[26] Αυτό θα συμβεί μόνο όταν ξεπεράσει την ολιγοπιστία και τους ενδοιασμούς της σχετικά με τη δυνατότητα του Ιησού να πραγματοποιήσει την ανάσταση του αδερφού της. Η ακράδαντη πίστη και η εμπιστοσύνη της στο πρόσωπο του Ιησού θα οδηγήσουν τη Μάρθα στο να δει με τα ίδιά της τα μάτια την επαλήθευση της ομολογίας της και να την κατανοήσει σε όλο της το θεολογικό βάθος και περιεχόμενο.[27] Συνεπώς, οποιαδήποτε ομολογία πίστεως, όσο εντυπωσιακή και αληθής και αν είναι ως προς το περιεχόμενό της, δεν επαρκεί, αν δεν πλαισιωθεί από μια συνεπή έμπρακτη στάση πίστεως μέχρι τέλους.

11:41: «Ἦραν οὖν τὸν λίθον. Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἦρεν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἄνω καὶ εἶπεν· Πάτερ, εὐχαριστῶ σοι ὅτι ἤκουσάς μου».

Όπως ήδη έχουμε επισημάνει, η άρση του λίθου από τους παρισταμένους καταδεικνύει ότι, σε αντίθεση προς τον Ιησού, ο αναστημένος Λάζαρος δεν θα μπορέσει να παραμερίσει ο ίδιος τον λίθο από την είσοδο του τάφου του, η οποία, επομένως, πρέπει να είναι ανοικτή, ώστε ο Λάζαρος να μπορέσει να εξέλθει από τον τάφο του, στοιχείο που υποδεικνύει ότι και μετά την ανάστασή του παραμένει απλός άνθρωπος.

Η άρση των οφθαλμών του Ιησού προς τον ουρανό («ἄνω») εισάγει την καταγραφή της ακολουθούσας προσευχής του προς τον Θεό (βλ. *Λουκ.* 18:13).[28] Σημειωτέον ότι στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο ο Ιησούς σηκώνει επίσης τα μάτια του προς τον ουρανό και πριν από τη λεγόμενη «αρχιερατική προσευχή» του («ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανόν»,

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 52

17:1). Επομένως η προσευχή του Ιησού στο 11:41 παραπέμπει εμμέσως στην προσευχή του κεφ. 17 και μόνο υπό το φως της μπορεί να κατανοηθεί σωστά. Το κύριο χαρακτηριστικό αυτής της προσευχής, το οποίο διαπερνά και την προσευχή του 11:41-42, είναι η πλήρης, αδιάσπαστη και αγαπητική ενότητα μεταξύ του Πατρός και του Υιού τόσο σε οντολογικό, όσο και σε σωτηριολογικό επίπεδο.[29]

Εξάλλου, στο σημείο αυτό ο ευαγγελιστής μεταδίδει στον αναγνώστη το έμμεσο μήνυμα ότι ο Ιησούς, σε αντιδιαστολή προς κάθε άλλον άνθρωπο που απευθύνεται προσευχητικά στον Θεό, προέρχεται και ο ίδιος «ἄνωθεν» (3:31· 8:23) και επομένως, απευθυνόμενος στον Θεό απευθύνεται στον ουράνιο Πατέρα του, με τον οποίο συνυπάρχει αδιαλείπτως πριν από τη δημιουργία του κόσμου, έχει αΐδια οντολογική κοινωνία που υπερβαίνει κάθε ανθρώπινη δυνατότητα και αντίληψη (1:1,18· 17:5), και προς τον οποίο θα «ανέλθει» μετά το πέρας της σωτηριώδους αποστολής του στον κόσμο (3:13· 6:62· 20:17). Αντίθετα, όλοι οι άνθρωποι είναι «ἐκ τῶν κάτω» (8:23) και «ἐκ τῆς γῆς» (3:31), και επομένως είναι αδύνατον να έχουν αντίστοιχη σχέση και κοινωνία με τον Θεό, εκτός βέβαια, τηρουμένων των αναλογιών, εάν και οι ίδιοι γεννηθούν «ἄνωθεν» (3:3,5,7), δηλαδή «ἐκ Θεοῦ» (1:13). Ενώ επανειλημμένως στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο ο Ιησούς παρουσιάζεται ως ο Υιός του Θεού κατά ιδιαίτερο και μοναδικό τρόπο σε σχέση με τη συλλογική υιότητα των Ιουδαίων αναφορικά προς τον Θεό (βλ. 8:41), είναι η πρώτη φορά στο σημείο αυτό που ο Ιησούς προσφωνεί ευθέως τον Θεό ως Πατέρα του (βλ. 12:27,28· 17:1,5,11,21,24, 25).[30] Η λε-

Ο Άγιος Ιάκωβος (εικόνα από τη σειρά εικόνων της Μεγάλης Δέησης).

πτομέρεια αυτή προσδίδει ιδιαίτερη βαρύτητα και σημασία στην προσευχή του Ιησού που ακολουθεί, η οποία μάλιστα είναι και η πρώτη προσευχή του που παρατίθεται ρητά από τον ευαγγελιστή.[31]

Η προσφώνηση του Θεού ως πατέρα από τον Ιησού θυμίζει τη δήλωσή του σε προηγούμενη συνάφεια από την οποία συνάγεται ότι ο Θεός αποτελεί τον Πατέρα του κατά μοναδικό, αποκλειστικό και ανεπανάληπτο τρόπο («ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται κἀγὼ ἐργάζομαι»,

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 53

5:17). Η δήλωση αυτή αποτελεί πέτρα σκανδάλου για τους Ιουδαίους άρχοντες, οι οποίοι εξαιτίας της επιδιώκουν να τον θανατώσουν (5:18).[32] Βέβαια στη διήγηση της ανάστασης του Λαζάρου δεν είναι παρόντες οι Ιουδαίοι άρχοντες παρά μόνον ο λαός, ο οποίος μπορεί να προβληματίζεται σχετικά με το πρόσωπο του Ιησού (11:36-37), δεν διάκειται όμως εχθρικά απέναντί του, ενώ πολλοί εκ των παρισταμένων Ιουδαίων θα πιστέψουν τελικά μετά το θαύμα στον Ιησού (11:45).

Το ότι ο Ιησούς ευχαριστεί εν προκειμένω τον Θεό-Πατέρα συνδέει την ανάσταση του Λαζάρου με τον προηγηθέντα πολλαπλασιασμό των άρτων (6:11, 23) υπονοώντας ενδεχομένως ότι και σε εκείνη την περίπτωση ο Ιησούς εκφώνησε μια προσευχή αντίστοιχη προς αυτήν που αναλυτικά παρουσιάζει ο ευαγγελιστής στο σημείο αυτό. Αντικείμενο της ευχαριστίας του Ιησού προς τον Πατέρα αποτελεί το ότι ο Πατήρ ήδη τον έχει ακούσει. Όπως και στον πολλαπλασιασμό των άρτων (βλ. 6:6), έτσι και εδώ ο Ιησούς γνωρίζει εκ των προτέρων το σημείο το οποίο πρόκειται να πραγματοποιήσει (βλ. 11:11, 23,40), και μάλιστα σε ενότητα με τον Θεό-Πατέρα (11:4,41-42· πρβλ. 6:11), άρα γνωρίζει ότι ο Πατέρας του τον έχει ακούσει.[33] Απομονωμένη από τη συνάφειά της ωστόσο η φράση του Ιησού «εὐχαριστῶ σοι ὅτι ἤκουσάς μου» θα μπορούσε να υπονοεί ότι ο Ιησούς είναι απλώς ένας άνθρωπος του Θεού ή ένας προφήτης, με τον οποίο ο Θεός βρίσκεται σε επικοινωνία και διά του οποίου παρεμβαίνει στα του κόσμου μέσω θαυμαστών σημείων. Έτσι θεωρούν τον Ιησού μεταξύ άλλων ο Νικόδημος (3:2), ο εκ γενετής τυφλός (9:31), αλλά και η Μάρθα βάσει του προ-

Ο Άγιος Βαρθολομαίος (εικόνα από τη σειρά εικόνων της Μεγάλης Δέησης).

ηγούμενου διαλόγου της μαζί του (11:22). Όπως όμως θα φανεί από την ερμηνεία του αμέσως επόμενου στίχου, μια τέτοια ερμηνεία αποτελεί παρανόηση του νοήματος του κειμένου μας και γενικότερα της ιωάννειας χριστολογίας.

11:42: «Ἐγὼ δὲ ἤδειν ὅτι πάντοτέ μου ἀκούεις, ἀλλὰ διὰ τὸν ὄχλον τὸν περιεστῶτα εἶπον, ἵνα πιστεύσωσιν ὅτι σὺ μὲ ἀπέστειλας».

Για τον ανωτέρω λόγο, δηλαδή για το

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 54

ότι ο Ιησούς θα μπορούσε να παρανοηθεί ως ένας άνθρωπος του Θεού ή προφήτης, ο οποίος, πριν από κάθε σημείο του, χρειάζεται να παρακαλέσει τον Θεό να του δώσει τη δύναμη, ώστε να μπορέσει να το επιτελέσει, ο Ιησούς διευκρινίζει εδώ ότι ο Θεός τον ακούει πάντοτε («πάντοτέ μου ἀκούεις»). Βέβαια και η πρόταση αυτή, εάν αυτονομηθεί από την άμεση συνάφειά της, μπορεί απλώς να σημαίνει ότι ο Θεός σε κάθε περίπτωση σημείου εισακούει και ικανοποιεί το αίτημα του Ιησού. Καθώς όμως εξαρτάται συντακτικά και νοηματικά από την πρόταση «ἐγὼ δὲ ᾔδειν ὅτι…» δηλώνει ότι ο Ιησούς είναι σε θέση να γνωρίζει τον ανεξιχνίαστο για όλους ανεξαιρέτως τους ανθρώπους νου του Θεού και επομένως υπογραμμίζει εμμέσως τη μοναδική σχέση του ως Υιού προς τον Θεό-Πατέρα (3:11· 6:6,61,64· 8:14,55· 12:50· 13:3,11, 18· 18:4· 19:28), σχέση την οποία δεν μπορεί να έχει κανένας άνθρωπος, αφού όλοι οι άνθρωποι του Θεού και οι προφήτες της Παλαιάς Διαθήκης αιτούνται μεν, χωρίς όμως την απόλυτη και ακράδαντη βεβαιότητα ότι ο Θεός θα τους ακούσει και κυρίως χωρίς να γνωρίζουν εκ των προτέρων ότι ο Θεός τους ακούει πάντοτε, έστω και αν αυτό είναι που συμβαίνει στην πράξη (βλ. *Γ΄ Βασ.* 18:37).[34] Πολύ περισσότερο μάλιστα, κανένας άνθρωπος δεν μπορεί να γνωρίζει τη σκέψη και τη βούληση του Θεού. Ακόμη και ο Ιωάννης ο Βαπτιστής, ο οποίος δέχεται την αποκάλυψη του Θεού για το πρόσωπο και το έργο του Ιησού, δεν ισχυρίζεται ποτέ ότι ο Θεός τον ακούει και μάλιστα πάντοτε, τη στιγμή μάλιστα που ο ίδιος δεν έχει επιτελέσει ποτέ κάποιο σημείο (10:41).[35] Εξάλλου, στο 11:42 η φράση «πάντοτέ μου ἀκούεις» δεν φαίνεται καν να αναφέρεται σε συγκεκριμένα αιτήματα του Ιησού προς τον Θεό-Πατέρα, αλλά στη μεταξύ τους αδιάλειπτη και συνεχή επικοινωνία, στο πλαίσιο της οποίας ο Θεός-Πατήρ πάντοτε ακούει τον Υιό του, αλλά και ο Υιός πάντοτε ακούει τον Πατέρα του[36] και επιτελεί το θέλημά του μεταφέροντας στον κόσμο τον σωτηριώδη λόγο και τη ζωοποιό δωρεά του (3:32· 5:30· 8:26,40,47) σε αντιδιαστολή προς ένα δούλο, ο οποίος δεν γνωρίζει «τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ Κύριος» (15:15). Φυσικά ο Ιησούς δεν χρειάζεται να εκφράσει όλα τα παραπάνω, αφού για τον ίδιο είναι αυτονόητα. Αν το πράττει, είναι μόνο χάριν οικονομίας, προκειμένου ο παριστάμενος λαός να πιστέψει ότι όντως τον έχει αποστείλει ο Θεός και μέσω της πίστης αυτής να σωθεί και να λάβει την αιώνια ζωή (20:31· πρβλ. 12:30· 17:8,21).[37]

Θεμελιώνοντας ο Ιησούς μέσω των λόγων του τη μοναδική ενότητα, κοινωνία και επικοινωνία του με τον Θεό καταδεικνύει ήδη πριν από το θαύμα της αναστάσεως του Λαζάρου ότι θα το πραγματοποιήσει σε ενότητα με τον Θεό. Επομένως οι παρευρισκόμενοι Ιουδαίοι δεν μπορούν να παρερμηνεύσουν το θαύμα και, κατά προέκταση, τον ίδιο τον Ιησού, αλλά οφείλουν να αναγνωρίσουν όχι μόνο βάσει του θαύματος καθεαυτό, αλλά και του προηγηθέντος λόγου του ότι ο Ιησούς ως απεσταλμένος του Θεού εκπροσωπεί τον Θεό, ενεργεί όπως ακριβώς

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 55

θα ενεργούσε και εκείνος, βρίσκεται σε πλήρη ενότητα μαζί του και πραγματοποιεί το θέλημά του επί της γης. Εφόσον

Ο Άγιος Θωμάς (εικόνα από τη σειρά εικόνων της Μεγάλης Δέησης).

ισχύουν αυτά, δεν μπορεί ο Ιησούς να είναι ένας απλός θαυματουργός άνθρωπος του Θεού, και τα θαύματά του δεν είναι συγκρίσιμα με τα θαύματα των προφητών της Παλαιάς Διαθήκης.[38] Ακόμη βέβαια και χωρίς τον λόγο του Ιησού οι Ιουδαίοι θα έπρεπε να μπορούν να συναγάγουν τα σωστά συμπεράσματα για το πρόσωπο και το έργο του, διότι η ανάσταση ενός τετραήμερου νεκρού είναι κάτι το ανήκουστο και ανθρωπίνως αδύνατον (βλ. 3:2· 5:36· 7:31· 9:16· 10:25,37-38· 12:18,37· 15:24). Ωστόσο ο λόγος του Ιησού διευκολύνει ακόμη περισσότερο τους παριστάμενους Ιουδαίους να ερμηνεύσουν σωστά το θαύμα και να πιστέψουν ότι όντως ο Ιησούς είναι ο απεσταλμένος του Θεού, όχι με την έννοια της αποστολής από τον Θεό ενός παλαιοδιαθηκικού προφήτη, αλλά με την έννοια της αποστολής του ενός και μοναδικού Υιού του Θεού από τον Πατέρα του για τη σωτηρία ολόκληρου του κόσμου (3:16-18), της οποίας προεικόνιση αποτελεί η ανάσταση του Λαζάρου.

Εξάλλου, όπως ήδη προαναφέραμε, στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο ο ιουδαϊκός «ὄχλος», δηλαδή ο λαός, σε αντιδιαστολή προς τους άρχοντες και ειδικά τους αρχιερείς, εμφανίζεται διχασμένος, προβληματισμένος, με διακυμάνσεις, αλλά ενίοτε ακόμη και θετικά διακείμενος έναντι του Ιησού (6:2· 7:12,31,40,43· 12:9,34), τον οποίο μάλιστα υποδέχεται ως Μεσσία στα Ιεροσόλυμα λίγο μετά την ανάσταση του Λαζάρου και δη ακριβώς εξαιτίας του γεγονότος αυτού (12:12,17). Αντίθετα, οι «Ἰουδαῖοι» γενικώς, και ειδικά όταν ο όρος αυτός αναφέρεται στους άρχοντες, είναι συνήθως εχθρικά διακείμενοι έναντι του Ιησού.[39]

11:43: «Καὶ ταῦτα εἰπὼν φωνῇ μεγάλῃ ἐκραύγασεν· Λάζαρε, δεῦρο ἔξω».

Η φωνή του Ιησού παρουσιάζεται εδώ ως ζωοποιός. Καταρχάς ο αναγνώστης του ευαγγελίου γνωρίζει ήδη από τον Πρόλογό του ότι ο Ιησούς είναι ο ενανθρωπήσας Λόγος του Θεού (1:1,14), διά του οποίου ο Θεός δημιούργησε τα πάντα

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 56

Ο Άγιος Παύλος (εικόνα από τη σειρά εικόνων της Μεγάλης Δέησης).

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 57

(1:3). Σε σύνδεση με το πρώτο κεφάλαιο της *Γενέσεως* και με τις εκεί συνεχόμενες προτάσεις «εἶπεν ὁ Θεός... καὶ ἐγένετο...» καθίσταται σαφές ότι ο τέταρτος ευαγγελιστής διερμηνεύει το ρήμα «εἶπεν» ως τη συμμετοχή του αϊδίου και ενυπόστατου Λόγου στη διαδικασία της δημιουργίας του κόσμου, και επομένως το πρώτο τουλάχιστον μέρος του Προλόγου του ευαγγελίου αποτελεί ουσιαστικά ένα ιουδαιοχριστιανικό «μιδράς» στο *Γενέσεως* 1.[40]

Το ότι η φωνή του Ιησού όμως είναι ζωοποιός δεν τεκμηριώνεται μόνο από την αναφορά αυτή του Προλόγου. Ο Ιησούς διενεργεί μέρος των σημείων του με τον λόγο του (βλ. 4:53· 5:8· 11:44), κατεξοχήν δε αποκαλύπτει διά του λόγου του τη θεία ταυτότητα και αποστολή του, προκαλώντας την πίστη προς το πρόσωπό του και χαρίζοντας μέσω αυτού στους πιστεύοντες την αιώνια ζωή. Η φωνή του Ιησού, διά της οποίας ο νεκρός Λάζαρος εξέρχεται ζωντανός από τον τάφο του, αποτελεί στην πραγματικότητα ορατή απεικόνιση του θαύματος της πίστης και της ζωοποίησης των νεκρών πνευματικά ανθρώπων, οι οποίοι ακούνε τον ζωοποιό λόγο του Ιησού και πιστεύουν μέσω αυτού στο πρόσωπό του.

Η πλέον χαρακτηριστική αναφορά του Ιησού στη διά του ακούσματος της φωνής του ζωοποίηση του πνευματικά νεκρού ανθρώπου είναι στο 5:24-25, όπου ο Ιησούς λέει τα εξής: «Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων καὶ πιστεύων τῷ πέμψαντί με ἔχει ζωὴν αἰώνιον καὶ εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται, ἀλλὰ μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωήν. Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐστιν ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσουσιν τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσουσιν». Από τους στίχους αυτούς προκύπτει πέρα από κάθε αμφιβολία ότι ο λόγος του Ιησού παρέχει στον πιστεύοντα εδώ και τώρα, και όχι απλώς στο εσχατολογικό μέλλον, την αιώνια ζωή, τον απαλλάσσει από την κρίση και τον οδηγεί από τον πνευματικό θάνατο απευθείας στην αιώνια ζωή (5:24). Το ότι ο Ιησούς αναφέρεται εδώ όντως όχι στη φθαρτή αλλά στην αιώνια ζωή φαίνεται καθαρά από τους λόγους του προς τη Μάρθα στον πρώτο του διάλογο μαζί της, όταν αναφέρει σαφώς ότι «πᾶς ὁ ζῶν καὶ πιστεύων εἰς ἐμὲ οὐ μὴ ἀποθάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα» (11:26). Ασφαλώς βέβαια η πίστη προς τον Ιησού οφείλεται εν μέρει στα σημεία του, όμως βαθαίνει, αυξάνει και φτάνει στην ολοκλήρωσή της διά της ακροάσεως και της πλήρους και απροϋπόθετης αποδοχής του λόγου του.

Από την άλλη πλευρά δεν απουσιάζει και η εσχατολογική διάσταση στο σημείο αυτό της διηγήσεως, καθώς η δυνατή φωνή του Ιησού («φωνῇ μεγάλῃ ἐκραύγασεν») παραπέμπει συγχρόνως και στην εσχατολογική παρουσία του, κατά την οποία θα καλέσει όλους όσοι βρίσκονται στα μνήματα να αναστηθούν: «Ἔρχεται ὥρα ἐν ᾗ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσουσιν τῆς φωνῆς αὐτοῦ καὶ ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως» (5:28-29). Αυτή η εσχατολογική φωνή του Ιησού, η οποία θα είναι τόσο ισχυρή, ώστε

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 58

όλοι οι νεκροί σε ολόκληρο τον κόσμο να την ακούσουν μέσα από τους τάφους τους και να εξέλθουν από αυτούς αναστημένοι, προεικονίζεται μέσω της «μεγάλης φωνῆς» με την οποία ο Ιησούς καλεί τον νεκρό Λάζαρο να αναστηθεί και να εξέλθει από τον τάφο του.[41] Επιπρόσθετα, το ότι όντως ο τετραήμερος νεκρός Λάζαρος ανίσταται ακούγοντας τη φωνή του Ιησού αποδεικνύει την αλήθεια των λόγων του στο 5:28-29.[42]

11:44: «Ἐξῆλθεν ὁ τεθνηκὼς δεδεμένος τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας κειρίαις καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ σουδαρίῳ περιεδέδετο. Λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· λύσατε αὐτὸν καὶ ἄφετε αὐτὸν ὑπάγειν».

Το θαύμα της αναστάσεως του Λαζάρου έχει πλέον πραγματοποιηθεί διά του παντοδύναμου λόγου του Ιησού. Η λέξη «τεθνηκώς» παραπέμπει στον θάνατο του Ιησού (βλ. 19:33), ώστε ο αναγνώστης να προβεί στη σύγκριση μεταξύ του Λαζάρου, ο οποίος ανίσταται λόγω της ζωοποιού δύναμης του λόγου του Ιησού, και του ίδιου του Ιησού, ο οποίος θα αναστηθεί με τη θεία δύναμη που ο ίδιος κατέχει ως ο προαιώνιος Υιός και Λόγος του Θεού. Το ίδιο ισχύει και για τη λέξη «δεδεμένος», η οποία παραπέμπει τον αναγνώστη τόσο στην εκούσια σύλληψη, όσο και στη μεσσιανικού χαρακτήρα ταφή του Ιησού (18:12,24· 19:40).[43]

Εξάλλου ο Ιησούς όχι μόνο ανίσταται αφ' εαυτού, αλλά και εμφανίζεται στη Μαρία τη Μαγδαληνή και τους μαθητές του ήδη λυμένος από τα οθόνια με τα οποία είχε δεθεί κατά την ταφή του (20:14,19), χωρίς κάποιος να έχει χρειαστεί να τον λύσει και έχοντας αφήσει τα οθόνια εντός του τάφου (20:6). Αντίθετα, ο νεκρός Λάζαρος εξέρχεται από τον τάφο δεμένος και χρειάζεται να τον λύσουν («λύσατε αυτόν»), προκειμένου να επιστρέψει στο σπίτι του («καὶ ἄφετε αὐτὸν ὑπάγειν»).[44] Το ότι βέβαια ο δεμένος με πανιά («κειρίαις») Λάζαρος βγαίνει από τον τάφο, ενώ αυτό είναι ανθρωπίνως αδύνατον, καταδεικνύει την απόλυτη παντοδυναμία του Ιησού και του λόγου του.[45] Άλλο κοινό στοιχείο μεταξύ της ταφής του Ιησού και του νεκρού

Ο Άγιος Ηρακλείδιος (εικόνα από τη σειρά εικόνων της Μεγάλης Δέησης).

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 59

Λαζάρου αποτελεί το «σουδάριον», δηλαδή το ύφασμα που τοποθετούνταν κατά την ταφή στο πρόσωπο του νεκρού. Η διαφορά μεταξύ Λαζάρου και Ιησού έγκειται στο ότι, ενώ ο πρώτος εξέρχεται με το σουδάριο δεμένο στο πρόσωπό του, ο δεύτερος αφήνει το σουδάριο τυλιγμένο εντός του τάφου, όπως άλλωστε και τα οθόνια (20:7). Προκύπτει έτσι σε συμβολικό επίπεδο η συνεχιζόμενη εξουσία του θανάτου επί του άρτι αναστηθέντος Λαζάρου, ο οποίος τελικά θα πεθάνει εκ νέου (βλ. 12:10), ενώ αντίθετα ο αναστάς Ιησούς αφήνει εντός του τάφου όλα τα σύμβολα του θανάτου του και εξέρχεται πλήρως απαλλαγμένος από αυτά.[46]

Τέλος, η εντολή του Ιησού προς τους παρισταμένους Ιουδαίους να αφήσουν τον Λάζαρο να φύγει («ἄφετε αὐτὸν ὑπάγειν») παραπέμπει στη σκηνή της συλλήψεώς του, κατά την οποία ο ίδιος μέσω της ίδιας εντολής («ἄφετε τούτους ὑπάγειν») επιτάσσει στους διώκτες του να συλλάβουν τον ίδιο και να αφήσουν τους μαθητές του να φύγουν (18:8). Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι τόσο ο Λάζαρος, όσο και οι μαθητές μετά τον θάνατο του Ιησού, βρίσκονται σε θανάσιμο κίνδυνο (12:10· 18:15,25,27· 20:19). Ωστόσο ο Ιησούς δεν παύει να τους προστατεύει, διότι ακριβώς ανήκουν στα πρόβατά του, τα οποία διατηρεί σώα ακόμη και θυσιάζοντας τη ζωή του ως ο καλός ποιμένας (10:11,15,17). Ακριβώς αυτή την πραγματικότητα θίγει ο Ιησούς και στην «αρχιερατική προσευχή» του λέγοντας ότι «οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν [των μαθητών του] ἀπώλετο» (17:12), κάτι που ο ευαγγελιστής υπενθυμίζει στον αναγνώστη ακριβώς μετά την προαναφερθείσα εντολή του Ιησού προς τους διώκτες του να αφήσουν

Ο Άγιος Αθανάσιος (εικόνα από τη σειρά εικόνων της Μεγάλης Δέησης).

τους μαθητές του να φύγουν («ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος ὃν εἶπεν ὅτι οὓς δέδωκάς μοι οὐκ ἀπώλεσα ἐξ αὐτῶν οὐδένα», 18:9).

Γ΄. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Κατά την ανωτέρω μελέτη των αφηγηματικών λεπτομερειών, αλλά και των θεολογικών διαστάσεων της διηγήσεως περί της αναστάσεως του Λαζάρου διαπιστώσαμε την ιδιαίτερη σημασία και τον πλούτο της. Υπό το φως λοιπόν της προ-

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 60

Ο Άγιος Ερμογένης (εικόνα από τη σειρά εικόνων της Μεγάλης Δέησης).

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 61

ηγηθείσας ερμηνευτικής ανάλυσης καταλήγουμε στη συνοπτική διατύπωση των κάτωθι συμπερασμάτων:

Καταρχάς η εν λόγω διήγηση δίνει έμφαση τόσο στη θεία, όσο και στην ανθρώπινη φύση του Ιησού, καθώς προβάλλει όχι μόνο την παντοδυναμία και την παντογνωσία, αλλά και τα συναισθήματά του, καταρρίπτοντας έτσι κάθε περίπτωση δοκητικής ή μονοφυσιτίζουσας παρερμηνείας της.

Επιπλέον παραπέμπει στη διήγηση της ταφής και της αναστάσεως του Ιησού μέσω της χρήσης κοινών όρων («μνημεῖον», «λίθος», «δεδεμένος», «σουδάριον»), αλλά και αφηγηματικών λεπτομερειών (η άρση του λίθου από την είσοδο του τάφου και η έξοδος του νεκρού από αυτόν). Μέσω αυτών των κοινών στοιχείων ο ευαγγελιστής ωθεί τον αναγνώστη του στο να συγκρίνει την ανάσταση του Λαζάρου προς αυτήν του Ιησού, ώστε να επισημάνει και τις μεταξύ τους καίριες διαφορές. Συγκεκριμένα, σε αντίθεση προς τον Λάζαρο, ο Ιησούς ανίσταται μόνος του στις τρεις και όχι στις τέσσερις ημέρες από τον θάνατό του, ενώ εξέρχεται από τον τάφο και κινείται απολύτως ελεύθερα, χωρίς να εμποδίζεται από τον λίθο, τα οθόνια και το σουδάριο, καταδεικνύοντας έτσι την απόλυτη κυριαρχία του επί του θανάτου.

Το βασικότατο για την ιωάννεια θεολογία θέμα της πίστεως θίγεται επίσης στη διήγηση που εξετάσαμε. Η Μάρθα, η οποία έχει προηγουμένως εκφράσει την πίστη της στις θαυματουργικές δυνάμεις, καθώς επίσης και στο ίδιο το πρόσωπο του Ιησού ομολογώντας τον ως Μεσσία, ολιγοπιστεί και εκφράζει επιφυλάξεις έναντι της εντολής του να αρθεί ο λίθος από την είσοδο του τάφου. Μέσω, λοιπόν, του παραδείγματος της Μάρθας ο ευαγγελιστής προτρέπει τον αναγνώστη του να στερεωθεί στην πίστη προς τον Ιησού, ο οποίος μπορεί να φέρει εις πέρας το ανθρωπίνως αδύνατον αποκαλύπτοντας στους πιστεύοντες τη δόξα του Θεού.

Τονίζεται εξάλλου στη διήγησή μας μέσω της προσευχής του Ιησού η άρρηκτη ενότητα μεταξύ του ιδίου και του ουράνιου Πατέρα του. Η ενότητα αυτή είναι τόσο οντολογική, όσο και σωτηριολογική, καθώς ο Ιησούς, αφενός, διατρανώνει τη μοναδική σχέση, την αδιάκοπη και συνεχή επικοινωνία, καθώς και τη βαθύτατη οντολογική κοινωνία του με τον ουράνιο Πατέρα του, και, αφετέρου, επιβεβαιώνει πως όλες του οι ενέργειες γίνονται από κοινού με εκείνον και σε απόλυτη ευθυγράμμιση προς το θέλημά του, που συνίσταται στη μέσω της πίστεως σωτηρία ολόκληρου του κόσμου.

Τέλος, η ίδια η ανάσταση του Λαζάρου αποτελεί ορατή απεικόνιση του θαύματος της ζωοποίησης των νεκρών πνευματικά ανθρώπων, οι οποίοι, εφόσον πιστεύουν στον Ιησού, εξέρχονται από το σκοτάδι του νοητού τάφου τους και πλησιάζουν στο φως της παρουσίας του λαμβάνοντας από αυτόν την αιώνια ζωή ήδη στο παρόν. Παράλληλα, ωστόσο, η ανάσταση του Λαζάρου αποτελεί και προεικόνιση της μελλοντικής-εσχατολογικής αναστάσεως των νεκρών, την οποία θα διενεργήσει ο ίδιος ο Ιησούς καλώντας όλους τους νεκρούς να εξέλθουν από τους τάφους τους είτε «εἰς ἀνάστασιν ζωῆς» είτε «εἰς ἀνάστασιν κρίσεως» (5:29).

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 62

❊ ❊ ❊

1. Βλ. σχετικά Χρήστος Καρακόλης, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο*, Θεσσαλονίκη: Π. Πουρναράς, 1997.

2. Τη συγκεκριμένη διαίρεση των επί μέρους ενοτήτων της διήγησης περί της αναστάσεως του Λαζάρου, καθώς επίσης και του ίδιου του κειμένου, αντλούμε από την 28η κριτική έκδοση της Καινής Διαθήκης *Novum Testamenti Graece* (Nestle-Aland)· πρβλ. για την ίδια διαίρεση Hartwing Thyen, *Das Johannesevangelium* 2, Handbuch zum Neuem Testament 6, Tübingen: Siebeck, 2015, 533· Jean Zumstein, *Das Johannesevangelium*, Kritisch-exegetischer Kommentar zum Neuen Testament 2, Göttingen: Vandenhoeck - Ruprecht, 2015, 431· Craig S. Keener, *The Gospel of John: 2 volumes*, Grand Rapids: Baker Academic, 2010, 848.

3. Για τη θεμελιώδη διαίρεση των μεθοδολογικών προσεγγίσεων του βιβλικού κειμένου σε διαχρονικές και συγχρονικές βλ. W. Egger - P. Wick - D. Wagner, *Methodenlehre zum Neuen Testament*, Freiburg: Herder, 2016, 32.

4. Για τις θεωρίες αυτές βλ. Χρήστος Καρακόλης, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο*, 32-92· Michael Labahn, "Literary Sources of the Gospel and Letters of John," Judith M. Lieu - Martinus C. de Boer (Eds), *The Oxford Handbook of Johannine Studies*, Oxford: Oxford University Press, 2018, 23-43.

5. Leon Morris, *The Gospel According to John: The English Text with Introduction, Exposition and Notes*, Grand Rapids: Eerdmans, 1971, 559.

6. Ιωάννης Χρυσόστομος, *Εις τον Λάζαρον α΄*, PG 64, 774· πρβλ. Jean Zumstein, *Das Johannesevangelium*, 431.

7. Πρβλ. Ιωάννης Χρυσόστομος, *Υπόμνημα εις τον άγιον Ιωάννην τον Απόστολον και Ευαγγελιστήν*, PG 59, 350· Κύριλλος Αλεξανδρείας, *Ερμηνεία ή υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 74, 57· U. Schnelle, *Antidoketische Christologie im Johannesevangelium: Eine Untersuchung zur Stellung des vierten Evangeliums in der Iohannesvangelium Schule*, Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments 144, Göttingen: Vandenhoeck - Ruprecht, 1987, 147.

8. Δεν φαίνεται από το κείμενο ο Ιησούς να οργίζεται εν προκειμένω με τους Ιουδαίους, οι οποίοι στο 11:37 αναρωτιούνται εάν αυτός που άνοιξε τα μάτια του τυφλού δεν θα μπορούσε να είχε αποτρέψει και τον θάνατο του Λαζάρου. Για την ερμηνεία αυτή βλ. Alfred Loisy, *Le quatrième évangile*, Paris: Picard, 1903, 648· Rudolf Bultmann, *Das Evangelium des Johannes 14 ed*, Kritisch-exegetischer Kommentar uber das Neuen Testament, Göttingen: Vandenhoeck - Ruprecht, 1956, 311· George R. Beasley-Murray, *John*, World Biblical Commentary 36, Nashville: Nelson, 1999, 194. Η χρήση του ρήματος «ἐμβριμᾶσθαι» τόσο στο 11:33, όσο και στο 11:37, δείχνει σαφώς ότι το συγκεκριμένο συναίσθημα του Ιησού προϋπάρχει του σχολίου των Ιουδαίων.

9. Jean Zumstein, *Das Johannesevangelium*, 431.

10. Βλ. Charles Kingsley Barrett, "John and the Synoptic Gospels," *The Expository Times* 85:8 (1974) 228-233.

11. Βλ. σχετικά Χρήστος Καρακόλης, «"Πέραν του χειμάρρου του Κεδρών, όπου ην κήπος" (Ιω. 18,1): Δύο παλαιοδιαθηκικοί υπαινιγμοί και το θέμα του ουρανίου βασιλέως στην ιωάννεια διήγηση του Πάθους», Ιωάννης Γαλάνης κ.ά. (Επιμ.), *Διακονία, λει-*

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 63

τουργία, χάρισμα: πατερική και σύγχρονη ερμηνεία της Καινής Διαθήκης: τιμητικός τόμος προς τον Ομότιμο Καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Γεώργιο Α. Γαλίτη, Αθήνα: Εν πλω, 2006, 347-348.

12. J. Ramsey Michaels, *The Gospel of John*, The New International Commentary on the New Testament, Grand Rapids: Eerdmans, 2010, 648· Francis J. Moloney, *The Gospel of John*, Sacra Pagina 4, Collegeville: Liturgical Press, 1998, 341.

13. Βλ. σχετικά Christos Karakolis, "Feindliche, zweifelnde und glaubende Juden im Johannesevangelium: Ein narrativ-kritischer Versuch," Stefan Alkier (Ed.), *Antagonismen in neutestamentlichen Schriften: Studien zur Neuformulierung der "Gegnerfrage" jenseits des Historismus*, Beyond Historicism: New Testament Studies Today 1, Paderborn: Brill Schöningh, 2021, 389-394.

14. Marianne Meye Thompson, *John: A Commentary*, New Testament Library Louisville: Westminster John Knox, 2015, 250-251· Herman Ridderbos, *The Gospel of John: A Theological Commentary*, Grand Rapids: Eerdmans, 1997, 406.

15. Thomas L. Brodie, *The Gospel according to John: A Literary and Theological Commentary*, Oxford: Oxford University Press, 1993, 397· Hartwing Thyen, *Das Johannesevangelium* 2, 534.

16. Για τη Μάρθα ως αφηγηματικό χαρακτήρα στο κατά *Ιωάννην Ευαγγέλιο* βλ. Gail R. O'Day, "Martha: Seeing the Glory of God," S. A. Hunt - F. Tolmie - R. Zimmermann (Eds), *Character Studies in the Fourth Gospel: Narrative Approaches to Seventy Figures in John*, Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 314, Tübingen: Mohr Siebeck, 2013, 487-503.

17. Βλ. τη σχετική συζήτηση και τις ραββινικές αναφορές στον Donald A. Carson, *The Gospel according to John*, The Pillar New Testament Commentary, Grand Rapids: Eerdmans, 1991, 411.

18. Leon Morris, T*he Gospel According to John: The English Text with Introduction, Exposition and Notes*, 559.

19. Για τη νοηματική σύνδεση μεταξύ 11:40 και 11:4 βλ. μεταξύ άλλων Ulrich Wilckens, *Das Evangelium nach Johannes*, Neues Testament Deutsch 4, Göttingen: Vandenhoeck - Ruprecht, 1998, 180· Andrew T. Lincoln, *Gospel According to St John*, Black's New Testament Commentaries 4, New York: Continuum, 2005, 328· Michael Theobald, *Das Evangelium nach Johannes: Kapitel 1-12*, Regensburg: Pustet, 2009, 741· Jean Zumstein, *Das Johannesevangelium*, 432· Udo Schnelle, *Das Evangelium nach Johannes*, Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament 4, Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 2016, 250.

20. Πρβλ. Rudolf Bultmann, *Das Evangelium des Johannes 14 ed*, 311· R. Schnackenburg, *Das Johannesevangelium. 2. Teil: Kommentar zu Kap. 5-12*, Herder Theologischer Kommentar zum Neuen Testament 4/2, Freiburg: Herder, 1971, 424.

21. Βλ. ενδεικτικά Χαράλαμπος Γ. Ατματζίδης, *Η έννοια της δόξας στην παύλεια θεολογία*, Θεσσαλονίκη: Π. Πουρναράς, 2001, 72-171.

22. Jan Gabriël van der Watt, *Family of the King: Dynamics of Metaphor in the Gospel According to John*, Biblical Interpretation Series 47, Leiden: Brill, 2000.

23. John Henry Bernard, *A Critical and Exegetical Commentary on the Gospel according to St. John: Volume 2*, The International Critical Commentary, London: Black, 2000, 397.

24. Σχετικά με το πρόβλημα της πίστης στο κατά *Ιωάννην Ευαγγέλιο* βλ. Χρήστος Καρακόλης, *Η θεολογική σημασία των θαυμάτων στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο*, 469-513.

25. Πρβλ. *Ψ'αλμ.* 117:26· *Ματθ.* 11:3· *Ιω.*

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 64

12:13· βλ. επίσης τη σχετική ανάλυση του George R. Beasley-Murray, *John*, 192.

26. Ιωάννης Χρυσόστομος, *Υπόμνημα εις τον άγιον Ιωάννην τον Απόστολον και Ευαγγελιστήν*, PG 59, 351· Christian Welck, *Erzählte Zeichen: die Wundergeschichten des Johannesevangeliums literarisch untersucht; mit einem Ausblick auf Joh 21*, Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 2/69, Tübingen: Mohr Siebeck, 1994, 219-220.

27. Marianne Meye Thompson, *John: A Commentary*, 249-50· Francis J. Moloney, *The Gospel of John*, 342· Michael Theobald, *Das Evangelium nach Johannes: Kapitel 1-12*, 741.

28. Raymond E. Brown, *The Gospel according to John I-XII*, The Anchor Yale Bible 29, New Haven: Yale University Press, 1966, 436.

29. Πρβλ. Ιωάννης Χρυσόστομος, *Υπόμνημα εις τον άγιον Ιωάννην τον Απόστολον και Ευαγγελιστήν*, PG 59, 346· Κύριλλος Αλεξανδρείας, *Ερμηνεία ή υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον*, PG 74, 61· Ανδρέας Κρήτης, *Εις τον τετραήμερον Λάζαρον*, PG 97, 980· Barnabas Lindars, *The Gospel of John*, New Century Bible Commentary, Grand Rapids: Eerdmans, 1981, 401-402· Thomas L. Brodie, *The Gospel according to John: A Literary and Theological Commentary*, 398· Herman Ridderbos, *The Gospel of John: A Theological Commentary*, 405· Andrew T. Lincoln, *Gospel According to St John*, 329· Michael Theobald, *Das Evangelium nach Johannes: Kapitel 1-12*, 742· Jean Zumstein, *Das Johannesevangelium*, 432-433· Otfried Hofius, «Η ανάσταση του Λαζάρου ως χριστολογική μαρτυρία: η διήγηση Ιω. 11,1-44 ως μαρτυρία αφηγηματικής χριστολογίας», Χρήστος Καρακόλης - Ιωάννης Σκιαδαρέσης - Μιχαήλ Χατζηγιάννης (Επιμ.), *Η αλήθεια του ευαγγελίου: συναγωγή καινοδιαθηκικών μελετών*, Αθήνα: Άρτος Ζωής, 2012, 108-109.

30. Donald A. Carson, *The Gospel according to John*, 418.

31. Πρβλ. 6:11,23, όπου αναφέρεται η ευχαριστία που απευθύνει ο Ιησούς στον Θεό, χωρίς όμως να παρατίθενται οι συγκεκριμένοι λόγοι αυτής της ευχαριστίας· πρβλ. επίσης 12:28 και κυρίως 17 για τις άλλες προσευχές του Ιησού προς τον Θεό στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο.

32. Για το ότι όντως πρόκειται για άρχοντες και όχι για τον απλό λαό βλ. Christos Karakolis, "Recurring Characters in John 1:19-2:11: A Narrative-Critical and Reader-Oriented Approach," A. Culpepper - J. Frey (Eds), *The Opening of John's Narrative: Historical, Literary, and Theological Readings from the Colloquium Ioanneum 2015 in Ephesus*, Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 385, Tübingen: Mohr Siebeck, 2017, 24-26.

33. U. Schnelle, *Antidoketische Christologie im Johannesevangelium: Eine Untersuchung zur Stellung des vierten Evangeliums in der Iohannesvangelium Schule*, 251.

34. George R. Beasley-Murray, *John*, 194-195.

35. Για τον Ιωάννη τον Βαπτιστή ως αφηγηματικό χαρακτήρα στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο βλ. Christos Karakolis, "Recurring Characters in John 1:19-2:11: A Narrative-Critical and Reader-Oriented Approach," 23-24.

36. Charles Kingsley Barrett, *The Gospel according to St. John: An Introduction with Commentary and Notes on the Greek Text*, London: SPCK, ²1978, 402· Donald A. Carson, *The Gospel according to John*, 418.

37. Raymond E. Brown, *The Gospel according to John I-XII*, 436-437· Charles Kingsley Barrett, *The Gospel according to St. John: An Introduction with Commentary and Notes on the Greek Text*, 402-403· Σάββας Αγουρίδης, *Το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο Α΄: κεφ. 1-12*, Θεσσαλονίκη: Π. Πουρναράς, 2005, 524· Michael Theobald, *Das Evangelium nach Johannes: Kapitel 1-12*, 743· Jean Zumstein, *Das Johannesevangelium*, 433.

038-065 ΚΑΡΑΚΟΛΗΣ_Layout 1 02/03/2023 10:02 π.μ. Page 65

38. Για το ότι ο τέταρτος ευαγγελιστής δεν αντιλαμβάνεται και δεν παρουσιάζει τον Ιησού ως προφήτη βλ. Christos Karakolis, "Is Jesus a Prophet according to the Witness of the Fourth Gospel? A Narrative-Critical Perspective," P. Dragutinovic - T. Nicklas - V. Tatalovic (Eds), *Christ of the Sacred Stories*, Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 2/453, Tübingen: Mohr Siebeck, 2017, 119-139.

39. Για τους «Ἰουδαίους» ως αφηγηματικό χαρακτήρα στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο βλ. Christos Karakolis, "Recurring Characters in John 1:19-2:11: A Narrative-Critical and Reader-Oriented Approach," 24-26, 31-35.

40. Βλ. σχετικά Χρήστος Καρακόλης, «"Εν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος...": παλαιοδιαθηκικό υπόβαθρο, μετεξέλιξη και θεολογική σημασία του όρου Λόγος στο κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο», Σταύρος Ζουμπουλάκης (Επιμ.), *Ο Θεός της Βίβλου και ο Θεός των φιλοσόφων*, Αθήνα: Άρτος Ζωής, 2012, 140-162.

41. J. Ramsey Michaels, *The Gospel of John*, 647-648· Brodie, *Gospel*, 397· Michael Theobald, *Das Evangelium nach Johannes: Kapitel 1-12*, 745· Hartwing Thyen, *Das Johannesevangelium 2*, 535.

42. Raymond E. Brown, *The Gospel According to John I-XII*, 437· George R. Beasley-Murray, *John*, 195· Andrew T. Lincoln, *Gospel According to St John*, 329· Jean Zumstein, *Das Johannesevangelium*, 433.

43. Βλ. σχετικά Χρήστος Καρακόλης, «"Πέραν του χειμάρρου του Κεδρών, όπου ην κήπος" (*Ιω.* 18,1): Δύο παλαιοδιαθηκικοί υπαινιγμοί και το θέμα του ουρανίου βασιλέως στην ιωάννεια διήγηση του Πάθους», 347-348.

44. Ulrich Wilckens, *Das Evangelium nach Johannes*, 180-181· Marianne Meye Thompson, *John: A Commentary*, 250· Donald A. Carson, *The Gospel according to John*, 419· Craig S. Keener, *The Gospel of John*, 850.

45. Herman Ridderbos, *The Gospel of John: A Theological Commentary*, 403· Craig S. Keener, *The Gospel of John*, 850· αντίθετα οι Donald A. Carson, *The Gospel according to John*, 419· George R. Beasley-Murray, *John*, 195· Michael Theobald, *Das Evangelium nach Johannes: Kapitel 1-12*, 740· U. Schnelle, *Antidoketische Christologie im Johannesevangelium: Eine Untersuchung zur Stellung des vierten Evangeliums in der Iohannesvangelium Schule*, 251-252.

46. Raymond E. Brown, *The Gospel According to John I-XII*, 427· Francis J. Moloney, *The Gospel of John*, 342· Andrew T. Lincoln, *Gospel According to St John*, 329· William E. Reiser, "The Case of the Tidy Tomb: The Place of the Napkins of John 11:44 and 20:7," *The Heythrop Journal* 14:1 (1973) 54-55· Basil Osborne, "A Folded Napkin in an Empty Tomb: John 11:44 and 20:7 Again," *The Heythrop Journal* 14:4 (1973) 440· Hartwing Thyen, *Das Johannesevangelium 2*, 534. Για μια συνολική και συνοπτική σύγκριση μεταξύ της ανάστασης του Λαζάρου και αυτής του Ιησού βλ. Craig S. Keener, *The Gospel of John*, 848.